

Från biskopskyrka till politikerkyrka

Inblickar i svenskt kyrkoliv, förmedlade till läsare i Finland

av Anders Brogren

Artikeln är skriven hösten 2020 för Finlands Teologiska Institut (Suomen teologinen instituutti) och är översatt till finska.

Kyrkan är grundad av Jesus Kristus. Men vem har därefter auktoriteten i kyrkan? Vem är *summus episcopus*?

Herren överlämnade uppdraget till apostlarna: *Den som hör er, han hör mig* (Luk. 10:16).

Paulus och andra apostlar spred evangeliet. De undervisade om den kristna trons grunder, grundade församlingar och utsåg biskopar och äldste som sedan kunde ta över ansvaret för den löpande verksamheten.

Läran fastställdes av apostlakollegiet i Jerusalem. Men ibland spårade det ur. Då blev t.ex. Paulus tvungen att ingripa i kraft av sin apostoliska auktoritet. Apostoliska brev avsändes, bl.a. till Galatien: *Är ni så dåraktiga? Ni som började i Anden, skall ni sluta i köttet?* (Gal. 3:3). Förkunnelsen korrigerades av dem som läran utgått från.

Evangeliet kommer alltså utifrån. Det har inte uppstått i folkdjupet. *Hur skulle de kunna åkalla den som de inte har kommit till tro på?* (Rom. 10:14).

* * *

I den västliga kyrkan fick biskopen av Rom en särställning som samlande symbol. Han hade utnämningmakten. Från Rom skickades palliet till Europas biskopar. Men efter reformationen ersattes påven som *summus episcopus* av fursten. Så blev det även i Sverige.

Gustav Vasa använde sig av kyrkans kompetens för att bygga upp sin administration. Dessutom försåg han sig med kyrklig egendom. Gustav Vasa och hans söner hade sina olika teologiska preferenser, men sedan den evangeliska läran väl blivit fastställd i Uppsala möte 1593, respekterades i stort sett prästernas ämbetsansvar av de följande kungarna. Dock behöll kungen utnämningmakten.

1686 års kyrkolag stadgade att "Capitlet" och "Clerckerijet" skulle föreslå tjänliga personer till biskop, varefter kungen hade att utse en av de föreslagna "eller och någon annan". Inom kyrkolagens ram utformade varje stift sin egen profil under biskopens ledning. Det som långt senare kom att kallas Svenska kyrkan var ett antal tämligen självständiga stiftskyrkor inom den heliga allmänliga kyrkan. Kyrkan var självklart episkopal, även om just det ordet aldrig användes.

Sedan den siste enväldeskungen Gustav IV Adolf avsatts 1809 blev Jean Baptiste Bernadotte vald till tronföljare. I Helsingör, före överfarten till Sverige, konverterade han till den rena evangeliska läran, för vilken han värtaligt uttryckte sina sympatier. Som den briljante och charmerande kungen Karl XIV Johan ledde han sin nation utan att lägga sig i det kyrkliga annat än när det gällde vissa utnämningar. Han var dock summus episcopus.

Viktor Rydberg – den demokratiska folkkyrkans fader

Rikets moderniserades. Den föråldrade ståndsriksdagen avskaffades 1866. Som ersättning för prästeståndets förlorade representation infördes det allmänna kyrkomötet, där biskoparna och prästerna fick inflytande över kyrkans styrelse. Kyrkomötet skulle behandla sådana ”kyrkliga mål”, som genom kunglig proposition eller genom motion av någon ledamot kom under dess handläggning. Kyrkomötet skulle vara en icke-politisk beslutsförsamling, där präster och lekmän möttes för att framlägga ”prästernas och församlingarnas gemensamma tanke”. Lekmannambuden skulle inte representera olika åsikts- eller partigrupper utan de *församlingar* de kom ifrån.

Det första kyrkomötet enligt denna ordning ägde rum 1868. Författaren och journalisten Viktor Rydberg, sin tids ledande kulturpersonlighet, valdes av Bohusläns norra valkrets till lekmanambud. Det skedde med lottens hjälp under stor splittring bland elektorerna. Inom Göteborgs stifts schartauanska kretsar väckte händelsen stor förskräckelse och betraktades som överrumpling. Rydberg hade några år tidigare gett ut *Bibelns lära om Kristus*, där han förnekade treenighetsläran och avvisade Kristi gudom. Boken avskyddes i kyrkliga kretsar men hyllades av liberaler och fritänkare. Många folkskollärare slukade Rydbergs bok. Den fick dem att känna sig intellektuellt överlägsna sina inskränkta kyrkoherdar.

I kyrkomötet 1868 utvecklade Rydberg sina tankar om vad han kallade folkkyrkan. Samma år publicerade han i tidskriften *Framtiden* artikeln ”Om kyrka och presterskap”. Rydberg menade där att kyrkan borde ersätta sin prästerliga hierarki med demokrati, detta i motsats till ordningen som funnits sedan urkyrkans tid. Enligt Rydbergs uppfattning kunde alla, oberoende av personlig tro, räkna sig som kristna i etisk mening. Motbilden han bekämpade var den s.k. lundensiska högkyrkligheten i ”den stora fakulteten”.

Ungkyrklighet kontra liberalteologi

I slutet av 1800-talet sjöd civilsamhället av aktiviteter utanför prästernas kontroll, sådana som frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen. I bygder där församlingarna inte präglats av de inomkyrkliga väckelserna blev kyrkan alltmer obsolet. Bland studenter i Uppsala framträdde då som en motrörelse, den s.k. unglyrkorörelsen. Den inspirerades bl.a. av dåvarande professorn Nathan Söderblom, dåvarande docenten Einar Billing och Karlstadsbiskopen J.A. Eklund.

Eklund framträdde på ett studentmöte i Huskvarna 1907 med budskapet om att kyrkan måste erövra folket. Studenterna borde formera sig till korståg och gå ut till brukssamhällets kyrkofrämmande arbetare. Detta var två år efter upplösningen av unionen med Norge. Tongångarna var nationalistiska och martialiska, påminnande om Frälsningsarméns krigsretorik.

Ekonomiskt stöd fick man av den svenska vapenindustrin. Mötet ägde rum under beskydd av Wilhelm Tham, direktör för Huskvarna vapenfabrik. Även brukspatron Ernst Kjellberg, ägare

av kanontillverkaren Bofors, samt godsägare Oscar Ekman med kapital från Finspångs kanongjuteri var synnerligen frikostiga när det gällde att bekosta unglyrkörörelsens projekt.

Men det fanns även andra strömningar. Vid Huskvarnamötet 1907 talade också tidens tongivande liberalteolog Magnus Pfannenstill. Denne menade i Rydbergs efterföljd att folket redan var kristet och därmed också kunde styra kyrkan. Han ville se en etiskt grundad folklig kristendom. I kyrkomötet motionerade Pfannenstill, som där representerade den teologiska fakulteten i Lund, om ett mer demokratiskt kyrkomöte.

En deltagare i Huskvarnamötet som inte kände sig hemma med den unglyrkliga retoriken var Pfannenstills elev, studenten Harald Hallén (1884–1967). För honom hade Viktor Rydbergs diktning öppnat ”mäktiga och svindlande perspektiv” och hjälpt honom att finna en brygga mellan den då moderna världsbilden och religionen. Genom Pfannenstills föreläsningar i etik öppnades Halléns ögon för arbetarrörelsen och den sociala frågan. Han bröt med sin borgerliga bakgrund och blev socialist. Biskop Eklund prästvigde honom med stor tvekan och placerade honom i en avkrok i norra Dalsland.

Som en av de yngsta ledamöterna blev Hallén 1911 invald i riksdagens andra kammare. Där kom han att sitta kvar ända till 1960, de sista åren som ålderpresident.

Den socialdemokratiska omdaningen börjar

I början av 1900-talet drev Socialdemokraterna en häftig agitation mot ”tronen, altaret, svärdet och pänningpåsen”. I Nils Edéns koalitionsregering 1917–1919 medverkade för första gången några statsråd från socialdemokraterna. Ecklesiastikminister blev folkskolläraren Värner Rydén, som avskaffade katekesen som lärobok i folkskolan. Den skulle ersättas med undervisning om ”Jesu enkla lära” och Bergspredikans etik. Dock var inte etiken mer genomgripande än att Rydén 1920 blev tvungen att lämna sina förtroendeposter eftersom han under världskriget bedrivit svartabörshandel. Som ecklesiastikminister ersattes han av Olof Olsson, även kallad Hedna-Olsson.

Socialdemokratins kanske mest lysande begåvning var emellertid redaktören Arthur Engberg. Han kallade sig hedning och ansåg att kyrkan var detsamma som staten men organiserad för religiös verksamhet. Kyrkans egendom var i själva verket statsegendom. Unglyrkörörelsen uppfattade Engberg som ett försök av överklassen att domesticera arbetarna. Han hyste oro för en självständig svensk kyrka och sade sig föredra ”ett järnhårt och slutet svenskt statskyrkosystem”.

Vid riksdagen 1928 motionerade Harald Hallén om en demokratisk folkkyrka. Som ett alternativ skrev Einar Billing, då biskop i Västerås, till kyrkomötet 1929 en motion, kallad biskopsmotionen, som förespråkade ett reformprogram för en religiöst motiverad folkkyrka, ur vilken alla skulle ha rätt att utträda. För Billing var det viktigt att skilja mellan kyrkfolket och statens medborgare. Detta var strax efter det så kallade kosackvalet 1928 då klassmotsättningarna drivits till sin spets. Kyrkomötet ställde sig bakom motionen, men regeringen svarade med tystnad.

Hallén lyckades så småningom vinna den radikale Engberg för sin reformistiska linje. När Engberg 1932 blev ecklesiastikminister hade han sålunda bytt uppfattning. I stället för att avskaffa statskyrkan ville han göra den ofarlig. Med politisk kontroll över prästutbildningen samt genom att med utnämningsspolitiken främja den liberala teologin kunde man urholka

kyrkan inifrån. När man sedan fått en kyrka med "moderna" tänkesätt skulle tiden vara inne att skilja kyrkan från staten.

Den reformistiska utvecklingen rullade på. Den direktvalda kyrkostämman ersattes 1930 i större församlingar av kyrkofullmäktige, som valdes med listor på liknande sätt som i kommunalvalen. I början gjordes mandatfördelningarna upp genom s.k. samlingslistor, men efter hand började Socialdemokraterna gå fram med egna listor. De borgerliga partierna kom att fortsätta samarbetet i listor under beteckningen "Kyrkans väl" eller liknande. Först i kyrkovalet 1976 bröt Centerpartiet (f.d. Bondeförbundet) den borgerliga fronten genom att, liksom tidigare Socialdemokraterna, gå fram med egna listor. I riksdagsvalet några veckor tidigare hade då centerledaren Torbjörn Fälldin vunnit framgång genom att göra kärnkraftsmotståndet till något av partiets nya religion. Sedan dess har centern och Socialdemokraterna varit de dominerande partierna i kyrkomötet, åtminstone vad gäller mandatinnehav.

Kvinnliga präster – en följetong utan slut

År 1945 togs skillnaden mellan kvinnor och män helt bort ifråga om tillträde till statliga ämbeten och tjänster, men prästtjänsten undantogs fortfarande från denna reglering. Statsminister Tage Erlander menade dock att detta undantag i längden måste undanröjas. År 1957 lade regeringen därför fram ett förslag i kyrkomötet om kvinnans behörighet till prästerlig tjänst. Kyrkomötet avvisade dock förslaget med röstsiffrorna 62–36.

Kyrkomötets avslag fick regeringen att reagera. I riksdagen våren 1958 lade den fram en ny proposition till lag i om kvinnors rätt till prästerlig tjänst. Kyrkomötet som dittills hållits vart femte år, fick redan efter knappt ett år väljas på nytt.

På grund av ämbetsfrågan blev det en het valdebatt med hätska inlägg i tidningarnas insändarspalter. Svensk Kyrkotidning (SKT), som sedan 1905 varit prästernas organ för teologisk debatt, vägrade att ta in artiklar som var negativa till ämbetsreformen. Följden blev att en ny tidskrift startades som organ för den traditionella ståndpunkten, nämligen Svensk Pastoraltidskrift (SPT). SPT blev som fri röst ett samlande pressorgan för präster med anknytning till inomkyrkliga väckelserörelser men även för en bredare läsekrets. SPT är nu inne på sin 62:a årgång och har sedan länge större upplaga än SKT.

Det nyvalda, mer politiskt sammansatta kyrkomötet sammanträdde i september 1958. Vid omröstningen röstade 69 för regeringens förslag och 29 mot. Av biskoparna röstade 6 för förslaget och 5 mot.

Den som vill följa spelet bakom kulisserna kan läsa domprosten Nils Johanssons häpnadsväckande minnen på sajten <https://kyrkligdokumentation.nu/ambetsdebatten1958.pdf>.

Samtidigt som beslutet om "kvinnans behörighet till prästerlig tjänst" togs, röstades även den så kallade samvetsklausulen igenom. Den innebar att ingen skulle nekas prästvigning på grund av sin övertygelse om det felaktiga i den nyinförda ordningen. Ingen präst skulle tvingas att i tjänsten utföra något som stred mot hans samvete och övertygelse. Ingen biskop skulle tvingas prästviga kvinnor.

Regeringen kom dock aldrig att utse biskopar som var emot nyordningen, såvida det på förslagsrum fanns någon kandidat som var för ordningen. Två gånger, i Visby stift 1962 och i

Göteborgs stift 1970, var dock alla de tre kandidaterna emot ordningen, vilket tvingade regeringen att utse en "kvinnoprästmotståndare" till biskop.

Kyrkomötet blir politiskt

Regeringsformen av år 1809 ersattes 1974 med den nuvarande regeringsformen, som anger att "all offentlig makt i Sverige utgår från folket". Eftersom det fortfarande rådde statskyrka blev det därmed bekräftat att regeringen blivit summus episcopus. Men då gällde det att också ha kontroll över kyrkomötet.

Det år 1866 instiftade kyrkomötet med sitt ursprung i prästeståndet bestod av 64 ledamöter, varav hälften lekmän. 1949 utökades antalet ledamöter till 100, varav 57 lekmän, men 1982 ersattes det "gamla" kyrkomötet med en helt ny konstruktion, ett politiskt sammansatt kyrkomöte med inte mindre än 251 valda ledamöter, samtliga lekmän, som samlas årligen. En präst kan bara bli vald som kandidat på någon av de listor som ställs upp av "nomineringsgrupperna". Samtidigt inrättades en centralstyrelse, nuvarande kyrkostyrelsen, något som tidigare saknats. Tiden ansågs mogen att låta denna centralstyrelse utnämna biskopar sedan val ägt rum i resp. stift. Genom de politiska partiernas kontroll över nomineringarna vilade valen och utnämningarna i trygga händer. Genom ytterligare reformer slog den partipolitiska strukturen igenom i domkapitel och stiftsstyrelser.

Så var utgångsläget för tjugo år sedan när Svenska kyrkans relation till staten förändrades. Då hade kyrkan blivit så pass oskadliggjord att den kunde släppas lös under kontrollerade former. Den är numera en "folkkyrka", men inte enligt Einar Billings koncept, vilket somliga fortfarande envisas med att påstå. Den nuvarande folkkyrkans andlige fader heter Harald Hallén.

Oskadliggjorda biskopar

I den kyrkoordning (KO) som antogs inför relationsförändringen år 2000 sägs Svenska kyrkan ha en episkopal struktur. Den framträder i form av församlingar och stift. Därtill finns en nationell nivå med Kyrkomötet som kyrkans högsta beslutande organ och en kyrkostyrelse som bl.a. har hand om biskopsutnämningarna. Den nationella nivån skall ta ansvar för kyrkans gemensamma angelägenheter, men kyrkomötet får inte besluta i frågor som faller inom församlingarnas och stiftens ansvarsområden. Kyrkomötet utser även en ansvarsnämnd för biskopar. Kyrkomötet tjänstgör alltså som summus episcopus.

Redan här anar vi ett problem. Hur kan man ha en episkopal struktur i en kyrka där Kyrkomötet är det högsta beslutande organet i lärofrågor samtidigt som biskoparna sitter på åhörarbänken? Biskoparna är märkligt nog inte självskrivna i Kyrkomötet. De kan bara bli invalda på en lista från någon av nomineringsgrupperna, men det brukar inte förekomma. Dessutom har de utmobbade biskoparna närvaroplikt då Kyrkomötet sammanträder. Visserligen har de yttranderätt men inte någon rösträtt. I stället ingår de tillsammans med åtta andra ledamöter i en läronämnd som ska yttra sig innan Kyrkomötet tar beslut i lärofrågor. Inget hindrar dock Kyrkomötet från att köra över Läronämnden, något som ibland förekommer. Hur episkopalt är detta?

Begreppet "episkopal" är något helt nytt i Svenska kyrkan. Det har aldrig förut använts i någon författning. Mot bakgrund av biskopsämbetets nedgradering kan man fråga sig om

ordet episkopal är tänkt som ett skämt eller som ett hånfullt tillmäle mot förbrukade strukturer.

Att organ av alla de slag har en tendens att utöka sina domäner är ett välkänt fenomen inom alla organisationer. Så även i Svenska kyrkan. Ibland uppstår då spänningar mellan nationell nivå, stift, pastorat och församlingar. Enligt KO framträder alltså Svenska kyrkan i stift och församlingar, medan den nationella nivån, medvetet eller omedvetet, ser sig som en parallell till riksdag och regering. I kyrkokansliet i Kyrkans hus i Uppsala finns en självbild av att man sitter i koncernledningen och att de ignoranta församlingarna ute i ”spenaten” står och faller med vad som sker i Kyrkans hus.

Det har satsats mycket på att få en enhetlig grafisk struktur för annonsering, trycksaker, exponering på nätet, skyltar och flaggor med en över hela Sverige lätt igenkännlig logotyp. Därtill finns i kyrkokansliet ca 55 ”kommunikatörer” för att sprida den centrala visdomen. Men i verkligheten äger naturligtvis allmänhetens kontakter med kyrkan rum ute i församlingarna. Kyrkans hus i Uppsala kan tyckas vara en lekstuga där man lever i sin egen bubbla.

Ofta blir det spänningar mellan stift och församling vad gäller präster. Någon gång händer det att församlingar (pastorat) anställer präster utan att dessa blivit behörigförklarade av domkapitlet. Biskopen kan då bara konstatera faktum. Stiftet saknar sanktionsverktyg.

När prästerna blev tjänstemän

Det beror på att prästerna 2000 blev lokalanställda. Frågan blev hett debatterad vid kyrkomötet 1999 då KO skulle klubbas. Yngve Kalin, som var kyrkomötesledamot, skriver i SPT 19/2017 att KO 2000 aldrig blivit officiellt utvärderad. KO har fått ödesdigra konsekvenser, men i efterhand förstår man hur viktigt det var för de båda stora politiska partierna, socialdemokraterna och centern, att driva igenom beslutet. En överväldigande majoritet drev igenom att stiftens ställföreträdande arbetsgivaransvar skulle upphöra och överföras till pastoraten. Endast 22 ledamöter av 249 röstade nej och 17 reserverade sig.

När frågan diskuterades i plenum var den redan avgjord, skriver Kalin:

Bara revisor Joakim Svensson (partipolitiskt obunden) bjöd egentligt motstånd. Kontraktsposten Tor Frylmark (socialdemokrat) företrädde utskottet och förklarade att beslutet av arbetsrättsliga skäl bara kunde bli ett, och förklarade att ordningen måste genomföras för att undvika ”organisationshygienska” konsekvenser. Beslutet ansågs vara nödvändigt för att undvika oklarhet om vem som var ansvarig i arbetsmiljö- och ansvarsfrågor. Den nya ordningen röstades igenom trots massivt motstånd från de flesta prästerna i landet, trots sakkunnigutlåtande från de teologiska fakulteterna och ett särskilt yttrande i läronämnden från biskoparna Jonas Jonsson, Biörn Fjärstedt, Tord Harlin och Caroline Krook, som menade att hela kyrkans apostoliska struktur hotades med lokalanställningen av prästerna. Karlstad biskopen Bengt Wadensjö skrev också under det särskilda yttrandet – men bytte sida i plenum. Biskoparna KG Hammar och Anders Wejryd förklarade däremot att de backat in i framtiden efter att ha tänkt om i frågan.

En annan hjärtefråga för de politiska partierna var att ersätta de indirekta valen till kyrkomöte och stiftsfullmäktige med direktval, alltså en parallell till kyrkofullmäktigereformen 1930. I stället för att församlingarna (pastoraten) valde sina egna elektor kunde i så fall valen styras av partikanslierna, som såg till att inga "olämpliga" kandidater släpptes fram på valsedlarna. Detta skulle särskilt gynna Socialdemokraterna och centern med deras finmaskiga lokala organisation.

Frågan om direkta val till den nationella och regionala nivån debatterades i tre och en halv timme under kyrkomötet 1999 – men egentligen var frågan redan avgjord, skriver Yngve Kalin:

Socialdemokraterna, moderaterna, folkpartiet och kristdemokraterna hade bestämt sig. Trots varningar röstades ett valsysteem igenom där den synodala strukturen bröts upp och lämnade fältet öppet så att grupperingar och partier utan lokal förankring kunde få representation både i rikskyrkan och på stiftsnivån. Motståndet kom från den partipolitiskt obundna gruppen i tillfällig värdegemenskap med centern.

I debattens sista skälvande minuter steg ärkebiskop KG Hammar upp som siste talare och förklarade att samtliga biskopar föredrog indirekta val. Kalin minns ännu chocken och spänningen i lokalen och hur (S) och (M)-gruppen exploderade. Vad har biskoparna med detta att göra? Hammar blev utskäld av gruppleadaren Torgny Larsson (S). Kalin skriver:

Den 9 juni 1999 kl 22.15 presenterade sig den nya Svenska kyrkan, med avlövad episkopat och total partipolitisk kontroll. Jag minns att morgonen efter började sessionen som väntat. En ångerfull Hammar steg upp i talarstolen och förklarade hur ledsen han var och hur olämpligt han talat. Han lovade att bättra sig men lämnade inga garantier. Torgny Larsson (S) gav honom absolution, men alla förstod att ingenting längre var sig riktigt likt.

Svenska kyrkan hade därmed blivit en kongregationalistisk kyrka. Beteckningen "episkopal" var ett spel för gallerierna. I stället var det Viktor Rydbergs och Harald Halléns program som genomförts.

För det fortsatta arbetet i den nya relationen antog den socialdemokratiska partistyrelsen den 21 juni 2000 ett kyrkopolitiskt program. Det var utarbetat av Ragnar Bergsten, pastor i Svenska Missionsförbundet, som var partikansliets handläggare för de kyrkliga ärendena. Han efterträddes senare av Ulla Löfven, maka till statsminister Stefan Löfven.

Socialdemokraternas kyrkopolitiska programmet kan läsas här:
http://media.sisvenskakyrkan.se/2017/05/kyrkopolitiskt_program_2000.pdf.

I denna till namnet episkopala kyrka fattas alltså numera de avgörande besluten, efter samråd med Centerpartiet, på Sveavägen 68 i Stockholm, där socialdemokraterna har sitt kansli. Partistyrelsen är sålunda summus episcopus. I besluten deltar även ateister och personer som inte är medlemmar i Svenska kyrkan. Därifrån styrs biskopsvalen så att kandidaterna omväxlande är s-lojala och c-lojala, även om det någon gång kan slinta som i senaste biskopsvalet i Stockholm, där socialdemokraten Olle Burell misslynt konstaterade att "fel" kandidat råkat bli vald.

Dysfunktionell kyrkoordning

Bristerna i KO visade sig snart. Under de 20 år som gått har antalet konflikter med utköpta präster varit legio. Många gånger har de anställda kyrkoherdarna visat sig vara inkompetenta. Det är svårt att få tag i en fungerande kyrkoherde när de sökandes meriter framför allt bedöms efter om de ”bejakar”, som termen lyder, kvinnliga präster och är positiva, helst entusiastiska, till att viga par av samma kön.

Ett annat problem är att partierna ofta erbjuder kyrkorådsplatser till lojala trotjänare, som närmast är att betrakta som funktionella analfabeter och ibland är senila.

Efterhand har insikten om KO:s brister spridit sig. Vissa biskopar och präster, som tidigare varit lojala med den politiska makten, har efter sin pensionering blivit mer insiktsfulla. ”Idén om en dubbel ansvarslinje med vigda och förtroendevalda blev urholkad”, sade den tidigare så populistiske biskopen Lennart Koskinen vid en avskedsintervju i Kyrkans Tidning 2010. ”Alla visste att det var fruktansvärt dumt att göra pastoraten till arbetsgivare för prästerna”, sade han. ”Ändå genomfördes nyordningen.”

En som ångrat sig är prästen och förre riksdagsledamoten Torgny Larsson (S), han som satte Hammar på plats. I ett debattinlägg i Kyrkans Tidning 16 maj 2019 skriver han att man före år 2000 ofta talade om den dubbla ansvarslinjen, att kyrkan styrs genom en kombination av prästerlig ämbetsförvaltning och folklig demokrati. ”Det har blivit tyst om detta under senare år, men nuvarande ordning har sina brister. Att kyrkan ska vara demokratisk råder bred enighet om, men kyrkans tro och bekännelse måste också värnas”, fortsätter han och gör en offentlig självrannsakan:

- Eftersom jag i högsta grad var delaktig i de beslut som togs i kyrkomötet inför förändringen vill jag redovisa några erfarenheter och tankar. Jag var under 17 år ordförande i den socialdemokratiska kyrkomötesgruppen och samtidigt under åren 1995–1999 ordförande i det andra kyrkolagsutskottet där nästan alla viktiga frågor om hur kyrkan skulle fungera efter år 2000 behandlades. Det var där i praktiken de avgörande besluten togs. Kyrkomötet i sin helhet följde i stort sett utskottets förslag.
- När förslaget om att prästerna skulle bli lokalt anställda var jag tveksam, men det hävdades från den särskilda utredningsgruppen att det var till fördel för biskoparnas och domkapitlens möjligheter att utöva tillsyn. Samtidigt betonades det starkt från olika håll inom och utom utskottet att kyrkan skulle vara samma kyrka som tidigare. En öppen demokratisk men också episkopal folkkyrka.
- Tyvärr måste jag konstatera att den genomförda förändringen av prästernas anställningsförhållanden inte blev bra, framför allt inte för kyrkoherdarna. Biskop och domkapitel saknar verktyg då problem och motsättningar uppstår i församlingarna. Somliga kyrkoråd bryr sig inte om propåer från stiftsledningen. Man betraktar kyrkoherden som en chefstjänsteman jämställd med en kommunchef. Ibland är man förvånad över att kyrkoherden har rösträtt i kyrkorådet! En kyrkorådsordförande sade att vi bryr oss inte om vad biskopen säger för hon ska snart sluta!
- Jag anser att tiden nu är mogen att ändra på kyrkomötets beslut 1999. Kyrkoherdarnas självständiga ställning måste tydliggöras. De bör därför åter bli anställda av

domkapitlen. Därigenom återupprättas balansen mellan folklig demokrati och prästerlig ämbetsförvaltning.

KG Hammar blir ärkebiskop

Även om biskopsämbetet är avlövat har det fortfarande en viss status, åtminstone hos den äldre delen av befolkningen. Biskopen kan fortfarande ha inflytande genom att uttala sig i medierna. I hög grad gällde detta KG Hammar, som var ärkebiskop 1997–2006. Det var under hans tid som Svenska kyrkans relationsförändring ägde rum.

Med sina ofta kontroversiella åsikter och sin känsla för mediala utspel kom han att bli kyrkans ansikte utåt. Han är liberalteolog. Hans doktorsavhandling i kyrkohistoria hade titeln *Liberalteologi och kyrkopolitik* (1972) och handlade om liberalteologer i början av 1900-talet. Han växte upp i ett traditionellt skånskt prästhem där förfäderna varit kända präster i flera generationer. Som student anslöt han till strömningarna kring 1968. Han radikaliserades till den grad att han, till föräldrarnas sorg, bröt med sin borgerliga uppväxtmiljö och gick in i det samhällsbärande socialdemokratiska partiet, som lämpligt nog även hade hand om den kyrkliga utnämningmakten. Efter utredningsuppdrag och prästtjänster i Lund var han biskop i Lund 1992–1997 innan han blev ärkebiskop i Uppsala.

Ärkebiskopen uppfattas av många, oberoende av sina personliga kvalifikationer, som den svenska kristenhetens främste representant och uttolkare, men Hammar framställde hellre sig själv som en medsökare bland andra sökare. Han använde ärkebiskopsämbetets hierarkiska tyngd till att föra ut sina privata funderingar och placerade sig i någon sorts opposition mot sitt eget ämbete. När han ätit upp kakan fanns den ändå kvar. Dilemmat är, att om han varit en helt vanlig Svensson skulle ingen ha lyssnat till honom.

Det är inte förbjudet att grubbla och tänka. Men Hammar tog inte konsekvenserna av sina ifrågasättande utspel. Han lät sig iklädas rollen som ärkebiskop i en organisation som han inte trodde hade någon framtid.

Som en ödmjuk och öppen sökare ur folkdjupet talade KG Hammar gärna vackert och klokt om respekt för minoriteter och respekt för det andra anser vara heligt. Tyvärr sträckte sig respekten inte till minoriteten av bibel- och bekännelsetrogna i Svenska kyrkan.

När han 2004 i Rydöbruk mottagit ett pris för sitt förhållningssätt till omvärlden sade han: ”Det är uppmuntrande att få det här priset. Den fria tanken är viktig, och jag har velat bidra till det fria samtalet under hela mitt yrkesliv. Men den stora utmaningen i vårt kulturella klimat är att ge andra rätten att tänka fritt, inte bara att ta den rätten själv. Jag vill arbeta för att vi tillsammans ska kunna tänka och ge varandra lov att tänka fria tankar, för ingen kan få frihet på egen hand. Man måste ge sina medmänniskor det man själv vill ha.”

Det var vackert sagt. Men själv var han hård i nyporna när det gällde att skaka de bibeltrogna lössen ur Svenska kyrkans fana.

Men å andra sidan hade han inte någon makt att komma med gentemot kyrkopolitikerna. Det visade sig när han i kyrkomötet 1999 ställde sig tveksam till direktvalen till kyrkomötet och fick den rungande utskällningen av socialdemokraternas gruppleddare Torgny Larsson. Men

sådant kom sällan till allmänhetens kännedom. För de flesta var han ändå hela Sveriges ärkebiskop.

Störst är kärleken

Under hans tid som ärkebiskop väcktes frågan om välsignelse av homosexuellt partnerskap. Då exponerades hans bibelsyn. I en intervju i tidningen Dagen 2002 sade han: "Diskussionen kommer så lätt att handla om ett bibelställe i Tredje Mosebok och ett i Romarbrevet och hur vi ska ta ställning till dem. Men i stället för att fastna för de få bibelorden mot samkönade relationer borde vi i stället peka på de hundratals som talar om trohet, trofasthet och kärlek när vi möter de här människorna."

Intressant är att Hammar med en sorts matematik mäter bibelordens antal mot varandra, samtidigt som han ställer fram orden om kärlek och trofasthet som en motsats till fördömandena av homosexuellt samliv. Denna typ av balansräkning innebär en sorts fundamentalism där han ser Bibeln som en i sig helt isolerad urkundssamling. Dock tror jag att Hammar vid närmare eftertanke skulle ta avstånd från denna aritmetiska tolkningsprincip och inse att Bibeln måste sättas in i sin tids sammanhang. Men det var ju medialt slagkraftigare att räkna bibelställen.

När Hammar ställer upp en abstrakt kärleksprincip, som skenbart är hämtad ur Bibeln, gör han sig till tolk för en bred opinion. "All kärlek är lika bra", som en kyrkoherde nyligen sa till mig och därmed med ett alexanderhugg löste upp den teologiska knuten.

Men Hammar är mer sofistikerad än denne kyrkoherde. Han representerar en typ av teologer som fungerar som försvarsadvokaten i en domstol. Han ser i de homosexuella en grupp människor som anklagas av Guds ord. Då är det försvarsadvokatens uppgift att komma runt lagen och få brottslingen frikänd genom att finurligt utnyttja olika kryphål.

I Hammars fall handlade det ofta om att uppfatta Bibeln som poesi, något som utesluter en bokstavlig tolkning. "Kyrkan är tolkningssammanhang och tolkningsgemenskap" skrev han i en debattartikel i Svenska Dagbladet. Ibland sade han sig vara mystiker. Han erkände gärna sitt beroende av Schleiermacher och dennes känsla av det oändliga, en intuitiv åskådning av universum. För Schleiermacher var kristna troslärorna legitima i den mån de svarade mot den inre erfarenheten.

I samband med en hearing om äktenskap och partnerskap 2004 tillbakavisade Hammar kritiken om att han och kyrkan inte är tillräckligt självständiga gentemot samhället. Enligt Kyrkans Tidning sade Hammar: "Varför skulle vi vara självständiga när Gud är i samhället? Vi måste alltid vara beredda på att Gud agerar i samhället, kanske snabbare än vad Gud gör i kyrkan."

Frågan är vad Hammar menade med "samhället". Han tycktes avse den politiska utvecklingen i Sverige. Det är däremot inte troligt att han såg Guds verk t.ex. i det av honom avskydda Israel. Eftersom Hammar var socialdemokrat kan man tänka sig att Gud enligt honom verkar i ett socialdemokratiskt styrt samhälle. Men var fanns då Gud under de borgerliga regeringsåren?

Hammars teologiska utsagor har varit så motsägelsefulla att de skapat förvirring om huruvida hans tankar är Svenska kyrkans offentliga lära eller hans egen. Hans stöd till homosexutställningen *Ecce homo* i Uppsala domkyrka 1998 fick till följd att den katolska kyrkan ställde in det möte som Hammar annars skulle ha haft med påven Johannes Paulus II.

Anders Wejryd blir ärkebiskop

Hammars efterträdare som ärkebiskop blev 2006 Anders Wejryd. Han växte upp i Svenska Missionsförbundet, där hans far var pastor. System Cecilia, teol. dr i kyrkohistoria, har till *Svenska släktkalendern 2007* gjort en släkttavla, som börjar med fadern, prästvigd 1953 och omsider teol. doktor i kyrkohistoria. Anders Wejryd är alltså en av många präster med rötter i frikyrkan. Detta tycks bli allt vanligare. Många av dem som i dag prästvigs kommer från därifrån. Orsaken till konversionerna är, så vitt jag vet, inte utforskad, men Svenska kyrkans dragningskraft måste väl finnas i något mer än den högre lönen.

Anders Wejryd blev inte lika allmänt känd som Hammar. Han hade inte heller någon akademiskt meriterande bakgrund, även om han i sitt CV uppgav att han påbörjat doktorandstudier i kyrkohistoria med avsikten att skriva en avhandling om Nathan Söderblom. Under sin tid som biskop i Växjö blev han dock hedersledamot av Smålands akademi. 2010 blev han utnämnd till agronomie hedersdoktor vid Sveriges Lantbruksuniversitet sedan han tagit initiativ till *Interfaith Climate Summit* i Uppsala 2008, ett klimatmöte över religions- och nationsgränser. Han lyckades dock aldrig bli teologie hedersdoktor.

I en av sina första intervjuer som utnämnd ärkebiskop sade Anders Wejryd, att han inte är främmande för att manliga präster som vägrar tjänstgöra med kvinnliga präster polisanmäls (Dagens Nyheter 31 mars, Svenska Dagbladet den 1 april 2006, Gomorron Sverige, SVT 31 mars).

I mars 2007 avlade Wejryd ett besök i Rom. Enligt ett pressmeddelande var han nöjd med sitt möte med påven Benedikt XVI. Vid den privata audiensen hade de talat om religionens roll i moderna samhällen och om klimatfrågorna.

– Klimatet är ju en överlevnadsfråga som vi alla står inför och vi måste alla fundera över religionernas roll i detta, sade ärkebiskopen. Påven lyssnade artigt.

Det omdefinierade äktenskapet

År 2005, då Hammar fortfarande var ärkebiskop, hade Kyrkomötet beslutat om en kyrklig akt för välsignelse över registrerat partnerskap, något som då funnits i Sverige sedan 1995. Wejryd fick frågan i knät. Då var han fortfarande noga med att framhäva att partnerskapet inte var någon vigsel. Två år senare, i december 2007, uppgav han att benämningen äktenskap också i fortsättningen skulle vara förbehållen man och kvinna. Samtidigt tyckte han också att partnerskap skulle kunna registreras av Svenska kyrkan, och han kunde tänka sig kalla det för vigsel när ett homosexuellt par avgav sina löften inför en präst.

Med anledning av att riksdagen beslutat att samkönade äktenskap skulle införas 1 maj 2009 skrev dessförinnan, den 6 februari, nio av de fjorton biskoparna ett debattinlägg i Dagens Nyheter. Kyrkans juridiska vigselrätt gör det i längden ohållbart att låta präster slippa viga homosexuella par, hävdade de. Staten kan i sin myndighetsutövning inte diskriminera

samkönade par, och vid kyrkbröllop delegerar staten sin vigselrätt till kyrkan. Samtidigt är det en religionsfrihetsfråga att det inom kyrkan ska finnas teologiskt grundade uppfattningar om äktenskapet som skiljer sig från statens. Deras lösning var att låta skattemyndigheten ta över registreringen av äktenskap.

Wejryd skrev i en kommentar om de nio biskoparnas förslag: ”Det finns olika åsikter inom Svenska kyrkan om vigseluppdraget, liksom i frågan om äktenskapet bara är till för kvinna och man. Det är viktigt att ge utrymme för ärliga samtal och genomtänkt argumentation inför kyrkomötesbesluten i höst. Jag hoppas på fortsatt debatt utifrån fler perspektiv.”

Vid kyrkomötet hösten 2009 beslöts dock att äktenskapet skulle omfatta såväl par av olika kön som par av samma kön. Nationalencyklopedins definition av ordet ”äktenskap” som ”en i särskilda former ingången förbindelse mellan en man och en kvinna” gällde inte längre, inte heller Jesu undervisning om äktenskapet. En gemensam vigselordning för båda sortens par skulle tas fram. Wejryd vände på klacken över natten och påstod sedan att frågan var väl genomarbetad.

I en Tv-intervju läste journalisten Lars Adaktusson upp Jesu ord i Matt. 19 och frågade: ”Hur går detta hop med att två personer av samma kön ska kunna ingå äktenskap?”

Wejryd svarade: ”Vad vi säger är att det här är en viktig form som är god för samhället och den kan vi tänka oss att utvidga även för människor av samma kön.”

Adaktusson: ”Ni gör en omtolkning?”

Wejryd: ”Ja, vi utvidgar den!”

Och så var det lilla problemet löst.

I en annan intervju ställde sig politruken Olle Burell (S) snett bakom Wejryd, av kroppsspråket att döma beredd att ingripa om ärkebiskopen skulle svara ”fel”.

Beslutet förutsatte att ingen präst skulle tvingas att viga samkönade par mot sitt samvete. ”Jag kommer att slåss för väjningsrätten”, sade Anders Wejryd. Men ett år senare var detta löfte glömt. Svensk Pastortidskrift skrev i en ledare (SPT 23/2010):

Hur kan man lita på en ärkebiskop som för mindre än ett år sedan lovade: »Jag tänker slåss för väjningsrätten», men som nu endast kan »beklaga» utvecklingen och uttrycka förståelse för att församlingar vill »värna en viss profil»? Kan man som främste företrädare för ett trossamfund nöja sig med sakernas tillstånd och överlåta beslutsrätten åt det lokala? Var är slagsmålet, herr ärkebiskop? Som ärkebiskop och ordförande i kyrkostyrelsen har Wejryd faktiskt ett flertal arenor att verka på och flera verktyg till sitt förfogande. Han kan dels bilda opinion mot rådande praxis, dels ta initiativ till skrivelser till kyrkomötet. Vidare finns det ett biskopsmöte att kunna extrainkalla. Men tyvärr infinner sig känslan av att ärkebiskopen helt enkelt säger vad som passar för tillfället. I oktober 2010 inser han vad beslutet egentligen innebar och att utvecklingen bort från episkopalt ansvar och ledarskap är irreversibel. Och då säger han det som passar.

Brobyggarkyrka river broar

Svenska kyrkans ställningstagande i äktenskapsfrågan fick följder för ekumeniken. En själsfrände hittades i episkopalkyrkan i USA. Förbindelserna blev en tid livliga med denna kyrka, som sedan, för en tid, blev utesluten ur The Anglican Communion på grund av sin liberala hållning i denna fråga.

Svenska kyrkan, som tidigare uppfattat sig som en brobyggarkyrka, har nu bränt många av sina broar. Numera har hon sina bästa vänner bland krympande liberala mainstreamkyrkor. Tiden har gått henne förbi. Hon är inte välkommen hos de lutherska kyrkor som numera är världens största, nämligen de i Etiopien och Tanzania. Hon håller karismatiska rörelser på armlängds avstånd. Till den katolska kyrkan är relationen i stand-by-läge. Den ortodoxa kyrkan i Ryssland vill inte ha med Svenska kyrkan att göra. 2006 sa Moskvapatriarkatet upp alla förbindelser med Svenska kyrkan p.g.a. partnerskapsfrågan.

En delegation från Mekane Yesus besökte Sverige 2007 för att diskutera äktenskapsfrågan. Den etiopiska kyrkan skickade därefter ett brev där Svenska kyrkan uppmanades till omvändelse. ”Vi har blivit mycket oroliga på grund av den riktning som Svenska kyrkan valt”, skrev kyrkans ordförande Wakseyoum Idosa. Han beklagade den ”märkliga utveckling” som lett bort Svenska kyrkan från de båda kyrkornas gemensamma grund – att hålla fast vid Bibeln som Guds inspirerade ord. Svenska kyrkan uppmanades att återvända till och förbli under Bibelns auktoritet och ompröva de beslut som fattats.

År 2013 skulle Wejryd besöka Mekane Yesus-kyrkan i Etiopien, men denna förklarade då att den inte ville samarbeta med Svenska kyrkan längre eftersom Svenska kyrkan har sagt ja till samkönade äktenskap. Wejryd var inte välkommen. ”Det här ställer till det”, var Wejryds kommentar.

Redan år 2010 träffade Wejryd Syriens president Bashar al-Assad vid ett besök i Damaskus. ”Och jag vill gärna säga att Bashar Al-Assad är en på många sätt imponerande person”, var hans omdöme.

Efter sin pensionering besökte Wejryd 2014 också Gaza i samband med att den då nytillträdde svenska regeringen erkänt Palestina som stat. Där träffade han Hamas-ledaren Ismail Haniyeh, som framförde till Wejryd att han önskade understöd från Sverige.

I samband med Wejryds pensionering skrev SPT (13/2014):

Ärkebiskopen skulle, som varje biskop, vara en del av kyrkans immunförsvar, som reagerar starkt och beslutsamt på det som är oförenligt med kyrkans innersta tro, liv och egenart. Anders Wejryd nöjde sig med att vara kyrkans deodorant och att ge principlösheten ett ansikte. Han accepterade rollen som »kommunikatör» och *spin doctor*, den som med ord ska göra kyrkans ansikte behagligt och spruta en dutt ordparfym när verkligheten luktar illa. Om några präster och deras tro på att Gud kan hjälpa alla människor blir hyenemat på kuppen – vad gör det?

Wejryds tid som ärkebiskop måste tyvärr beskrivas som en tid då mångfalden fick det trängre och samtalet inom kyrkan blev alltmer förflamat av rädsla för att säga och tycka sådant som inte var politiskt korrekt.

Antje Jackelén blir ärkebiskop

2013 fick Svenska kyrkan för första gången en kvinna som ärkebiskop. Med stor majoritet valdes Antje Jackelén, född 1955 i Herdecke i Västtyskland. En märklig detalj är att hon som biskop i en ”episkopal” kyrka är uppvuxen i en unierad kyrka, alltså i en närmast reformert kyrka, som i stället för biskop har en *Präses der Landessynode* som ledare.

Hon prästvigdes i Stockholm 1980 av biskop Lars Carlzon, senare känd för sitt engagemang för DDR. Från Stockholm flyttade hon till en kyrkoherdetjänst i Skåne, några kilometer utanför Lund, där hon 1996–99 bedrev doktorandstudier och bl.a. tenderade, förmodligen på tyska, för den sedermera avslöjade DDR-spionen Aleksander Radler, som då var kyrkoherde i Burträsk, 130 mil från Lund, och som tidigare tjänstgjort vid den teologiska institutionen.

1999 disputerade hon vid Lunds universitet med avhandlingen *Zeit und Ewigkeit, Die Frage der Zeit in Kirche, Naturwissenschaft und Theologie*. Disputationen ägde rum på tyska, ett språk som ytterst få svenska akademiker i dag behärskar. Avhandlingen vittnar om stor flit, men den kommer egentligen inte fram till något annat resultat än rent nonsens: att förhållandet mellan de olika komponenterna i dess titel kan liknas vid en dans. Bland annat en finländsk teologiprofessor uttryckte sin förundran över att avhandlingen kunde bli godkänd. Den är recenserad här: <http://brogren.nu/artiklar/Antje-som-teolog.htm>.

Hennes tyske handledare, den liberale katoliken Werner Jeanrond, som just då var professor i Lund, hjälpte henne sedan till en tjänst som lärare vid det lutherska seminariet i Chicago. 2006 valdes hon till biskop i Lunds stift.

Antje Jackelén kom att väcka ett medieintresse som närmade sig KG Hammars. Hon var kvinna och invandrare. Mångordigt och ögonblickligt kunde hon uttala sig om snart sagt vad som helst. Någon påpekade, att hon i en svensk kontext kunde verka mer bildad än de flesta eftersom hon gått i tyskt gymnasium.

Inför ärkebiskopsvalet väckte hon uppmärksamhet i medierna. Om jungfrufödelsen sade hon att ”jungfrufödelsen är en mytologisk term för att förklara det unika. Den som tolkar jungfrufödelsen som en biologisk fråga har helt missat poängen”. I en debattartikel förklarade hon att frågan inte ska reduceras till enbart biologi och hänvisade till att bara två av de fyra evangelisterna nämner jungfrufödelsen. Med sitt *argumentum ex silentio* liknade hon en fotbollsdomare som dömer matchresultatet till 2–2 när det i själva verket är 2–0.

Den som trott att det unika var just förhållandet att en jungfru födde, undrade kanske vad som var det unika om jungfrufödelsen inte var något biologiskt. Vad var den då? Den minnesgode kunde dra parallellen till 2003 då ärkebiskop Hammar blev pressad i samma fråga och svarade att ”Maria var jungfru teologiskt sett”, varpå dominikanprästen Anders Piltz undrade hur en teologisk jungfru ser ut.

I utfrågningen inför ärkebiskopsvalet fick de fem kandidaterna frågan huruvida Jesus ger en sannare bild av Gud än Muhammed. Fyra av dem kunde inte svara. Antje Jackelén förklarade sin tvekan så här: ”Man kan inte reducera hela religionsteologin, det vill säga frågan om hur olika religioner förhåller sig till varandra, till en ja- och nej-fråga. Det är liksom att göra våld på en stor mängd kunskap och erfarenhet som finns där.”

Eva Hamberg lämnar kyrkan

Många blev upprörda av hennes svar. En som tog illa vid sig var ledamoten av läronämnden Eva Hamberg, teol. och fil. doktor, professor i religionssociologi. ”Bara det att de får frågan om huruvida Jesus ger en sannare bild av Gud än Muhammed och inte kan svara tydligt på den frågan, utan svävar på målet! I och med detta vänder sig Svenska kyrkan ifrån den världsvida kyrkan. När jag prästvigdes skulle en sådan fråga inte ens ställas”, sade Eva Hamberg till Kyrkans Tidning. Samtidigt meddelade hon att hon skulle lämna Svenska kyrkan. Hon sade sig inte kunna ta ansvar för en allt snabbare sekularisering och politisering av kyrkan. Hon menade också att det finns en utbredd intolerans inom kyrkan mot medlemmar som står för en mer traditionell kristendom, exempelvis kvinnoprästmotståndare och personer som inte godtar homosexuella vigslar.

Jag har nyligen tagit kontakt med Eva Hamberg för att få veta hur hon resonerade. Hon skickade mig följande rader, som jag här, med hennes medgivande, publicerar eftersom de säger mycket om läget i Svenska kyrkan:

Den utveckling som så småningom ledde fram till att jag lämnade Svenska kyrkan började nog när jag blev invald i läronämnden. Under den tid då jag satt där fick jag alltmer se hur den kyrkliga ledningen såg på sitt eget uppdrag och hur man såg på de medlemmar i kyrkan som hade andra uppfattningar än kyrkoledningen, t.ex. i ämbetsfrågan. En viktig uppgift för läronämnden var ju att gå igenom alla motioner till kyrkomötet och yttra sig över dessa. Detta var ju en uppgift som, om den skulle utföras väl, krävde mycket tid och eftertanke. Man behövde läsa igenom motionerna noga för att kunna bedöma vilka ställningstaganden från läronämndens sida som motionerna skulle kunna föranleda.

Jag upptäckte emellertid ganska snart att det inte gick till så. I stället verkade den avgörande faktorn vara vem som hade lämnat in motionen. Om det var en person som uppfattades ha ”rätt” åsikter i kyrkopolitiska frågor ansåg man att motionen borde bifallas, om det var en person med ”fel” åsikter, t.ex. i ämbetsfrågan, verkade man anse det självklart att motionen skulle avslås.

Detta är bara ett av många exempel på en mentalitet som verkar vara utbredd inom ledande kretsar i Svenska kyrkan. Man tycks ha svårt att acceptera medlemmar med teologiska åsikter som avviker från de åsikter som man själv har, och personer som ifrågasätter kyrkoledningens ståndpunkter ses som illojala och betraktas med misstänksamhet.

En kyrka som inte tål att ifrågasättas riskerar emellertid att utveckla en sektmentalitet, där personer som ifrågasätter ledningen betraktas som förrädare och riskerar att bli utfrysade ur gemenskapen.

Den utveckling som på senare år har ägt rum inom Svenska kyrkan förefaller mig ha inneburit bland annat att Svenska kyrkan alltmer har kommit att uppvisa kännetecknen som man brukar finna hos sekter, t.ex. misstänksamhet mot personer som framför kritik av något slag mot sektens ledning och som därför ses som illojala.

De inblickar i mentalitet och tänkesätt bland personer i ledande kyrkliga funktioner som jag fick, bland annat under min tid i läronämnden, bidrog till att jag alltmer förlorade förtroendet för kyrkoledningen, och när det i samband med ärkebiskopsvalet år 2013 visade sig att flera biskopar föreföll vara osäkra på om Jesus ger en sannare bild av Gud än vad Muhammed gjorde, blev det en samvetsfråga för mig att lämna kyrkan.

Eva Hamberg lämnade Svenska kyrkan, men tyvärr imponerar sådana symbolhandlingar inte på folket på Sveavägen 68. Där tyckte man nog bara att det var skönt att bli av med henne.

Islamgullande och Israelbojkott

Som ärkebiskop antog Antje Jackelén valspråket ”Gud är större”. Det blev också titeln på hennes herdabrev. Hon hävdar att det är hämtat ur Första Johannesbrevet och därmed djupt rotat i kristen tradition, i och för sig korrekt, men ryckt ur sitt sammanhang låter det främmande och rätt egenartat för de flesta medlemmarna i Svenska kyrkan. Vad det heter på arabiska är allmänt känt: ”Allahu akbar”.

Under sina år som ärkebiskop har hon, med rätt eller orätt, fått rykte om sig att mer måna om muslimer än om förföljda kristna, något som gett henne mindre smickrande tillmälen i sociala medier. Ryktena om hennes islamfaiblesse spås på av uttalanden som följande: ”Det är självklart att muslimer och kristna ber till samma Gud. Jag tror att vi i framtiden kommer att inse att vi har mer gemensamt med troende i andra religioner än med dem i vår egen tradition.” Detta förtydligade hon med att säga: ”Jesus säger att han är sanningen, men han säger inte att jag är den enda sanningen.”

I en intervju frågades om hon anser att Muhammed är en falsk profet. Hon svarade: ”Nej, jag anser inte att Muhammed är en falsk profet.” Hennes svar innebär rimligen att Muhammed är en äkta profet och att hans lära därmed är den sista och slutgiltiga. Men när det gäller postmoderna teologer kan man aldrig vara riktigt säker. De brukar finna något kryphål.

Därtill är Jackelén pigg på att fördöma Israel. Hon stöder Kairosdokumentet, som däremot hennes landsmaninna Angela Merkel förkastat som antisemitiskt. I februari 2015 mötte hon Palestinas president Mahmoud Abbas i Stockholm. Jackelén gillar också BDS-rörelsen som den tyska Förbundsdagen stämplat som antisemitisk. Det är märkligt att Jackelén med sin bakgrund – hennes far var dock soldat i *Wehrmacht* – inte förstår att hålla armlängds avstånd till sådana rörelser.

Ekumeniska bravader

Hon har även tagit sin ärkebiskopskollega i Riga, Janis Vanags, i örat i ett brev daterat 1 september 2016. Hon beklagar beslutet i Lettlands evangelisk-lutherska kyrka att endast prästviga män. Hon har alltså oombedd blandat sig i en självständig systerkyrkas interna angelägenheter.

Senare under 2016 besökte påven Franciskus Lund i samband med inledningen av reformationsjubileet. ”Jag är mycket glad över att påven kommer till Lund och att romersk-katolska kyrkan tillsammans med Lutherska världsförbundet inbjuder till detta exceptionella möte”, sade Antje Jackelén. Hon undertecknade ett ”ekumeniskt imperativ” om att katoliker och lutheraner alltid bör börja i enhetens perspektiv och inte i splittringens för att stärka det

gemensamma. Men det hade hon glömt redan följande dag. Innan påvens flyg hunnit lyfta från Sturups flygplats föll Jackelén honom i ryggen och angrep den katolska kyrkans ämbetsuppfattning.

Hon angrep också katolska kyrkan vid en internationell konferens i Nairobi om så kallade SRHR-frågor, om sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter, där abort ingår. ”Vissa kyrkor är fortfarande en del av problemet”, sade Jackelén med syftning på den katolska kyrkan.

Som ny ärkebiskop blev hon känd som ”den twittrande biskopen”. Men det var innan president Trump framträtt som en verklig supertwitrare. Jackeléns tweets handlade mest om alla internationella konferenser hon reste runt till. På senare år har hon dock nöjt sig med att twittra något bibelord inför söndagen. Mediernas intresse för henne har väsentligt avtagit.

I en recension i SPT 6/2010 av Björn Rymans bok *Brobyggarkyrka* skriver biskop em. Biörn Fjärstedt att efter Bertil Werkström [ärkebiskop 1983–1993] har ärkebiskopen föga självständigtutrymme kvar:

Fast den ekumeniska linjen i episkopatet kunde ändå göra sig gällande en bit in på 1990-talet med Birgitta-jubiliéet och biskopskollegiets resor till Taizé, Lambeth och York och den ortodoxa akademien på Kreta. Biskoparnas entydigt positiva svar, utan kyrkostyrelsens eller kyrkomötets hörande, på påven Johannes Paulus djärva encyklika *Ut unum sint* är värd att notera. Ändå blev det slutligen som Arthur Engberg och Harald Hallén med Tage Erlander i bakgrunden ville: en ofarliggjord och politiskt följsam kyrkoinstitution.

Ärkebiskopen är visserligen självskrivnen ordförande i Kyrkostyrelsen, men makten ligger hos vice ordföranden Wanja Lundby Wedin, som är före detta ordförande i Landsorganisationen (LO).

En samlingsvolym med några av Antje Jackeléns tal och betraktelser är recenserad här: http://brogren.nu/artiklar/Fenomenet_Antje.htm.

Utköp och avkragningar

Det gnisslar betänkligt i det kyrkliga maskineriet. Ett symptom är att ett stort antal präster blivit ”utköpta”. Det rör sig om belopp i miljonklassen. Mest kyrkoherdar men även domprostar och t.o.m. en biskop har blivit drabbade. ”Samarbetsproblem” anges ofta som orsaken. Många gånger är det fråga om ren inkompetens. Prästens främsta merit vid anställningen kan ha varit en positiv inställning till kvinnliga präster och till HBTQ-frågor men i övrigt räckte inte förmågan. I andra fall är anledningen till utköpet en negativ inställning i dessa frågor.

Ibland har ärenden förts vidare till ”avkragning”, d.v.s. prästen har förlorat rätten att utöva sitt ämbete, vad som numera med orwellskt newspeak kallas för ”vigningstjänsten”. 2015 beslöt domkapitlet i Göteborg att frånta två emeritipräster rätten att utöva kyrkans vigningstjänst. De hade ansvarat för gudstjänster i regi av Missionsprovinsen, en fristående kyrkobilddning, som anser sig utgöra ”ett fritt stift i den andliga traditionen från Svenska kyrkan”, och som också har avläggare i Finland. Dessutom fick en komminister emeritus treårig provotid, en kyrkoherde emeritus fick en skriftlig erinran medan en kyrkoherde emeritus kritiserades. En

sjätte präst slapp vidare åtgärd. Domkapitlet slog fast att det inte finns någon kyrkogemenskap mellan Svenska kyrkan och Missionsprovinsen.

Prästerna blev däremot friade av Svenska kyrkans överklagandenämnd, som kom fram till att de gudstjänster som prästerna ”har lett i Missionsprovinsens kyrkor såvitt framkommit har följt Svenska kyrkans ordning”. Därför har prästerna inte brutit mot bestämmelsen i 17 kap. 17 § kyrkoordningen eller mot sina vigningslöften.

Vidare beslutade Göteborgs domkapitel i januari 2019 att prästen Rune Imberg skulle avkragas sedan han gett till känna att han inte kan se stiftets kvinnliga biskop Susanne Rappmann som sin andliga ledare. Domkapitlet menade att han därmed ”brutit mot prästlöftet om att följa kyrkans ordning” och att han visat ”stor brist på lojalitet”. Själv anförde Imberg att hans ämbetssyn inte strider mot hans prästvigningslöften, eftersom Svenska kyrkan behållit de präster som inte anser att kvinnor har tillgång till ämbetet. Han betonade också att han fortsatt ser Susanne Rappmann som den stiftschef som han har att förhålla sig till rent formellt.

Överklagandenämnden upphävde beslutet och poängterade att Imberg gjort tydligt att han är beredd att underkasta sig biskopens tillsyn i administrativa frågor, även om han inte kan se henne som sin andliga ledare. I Svenska kyrkan ska det finnas stora möjligheter att föra en fri och öppen debatt, betonar nämnden, som också påminner om en rad andra beslut där engagemang och gudstjänstledande i Missionsprovinsen inte ansetts vara skäl för avkragning.

I december 2019 beslutade Luleå stifts domkapitel att frånta en kvinnlig präst, verksam i Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen (EFS), rätten att utöva vinningstjänsten för att hon brutit i lojalitet mot kyrkan. Vid ett konfirmandläger hade prästen på konfirmandernas uppmaning redogjort för sin syn på äktenskapet. ”Jag älskar syndarna, men inte synden” ska hon ha sagt. Många av konfirmanderna reagerade starkt och tio föräldrar anmälde prästen till domkapitlet i Luleå stift.

”Homosexualitet är inte rätt. Det har med hela skapelsens trasighet och syndafallet att göra”, svarade konfirmandprästen i sitt yttrande till domkapitlet. Prästen förklarades obehörig att utöva kyrkans vinningstjänst för att hon brutit mot sina vigningslöften. ”Att frånta en präst rätten att utöva vinningstjänsten är den starkaste påföljden som domkapitlet kan besluta om. Genom att enbart framföra sina egna åsikter och inte redogöra för svenska kyrkans hållning i dessa frågor har prästen brutit i sin lojalitet till svenska kyrkan. Prästen har därigenom brutit de löften som gavs vid prästvigningen”, sade biskop Åsa Nyström.

Beslutet upphävdes av Överklagandenämnden. ”Inom Svenska kyrkan finns inte någon för alla gällande hållning om samkönade relationer och hbtq-frågor”, skrev nämnden i sitt beslut. Det finns ingen enhetlig syn på vare sig hbtq-frågor eller skapelse och evolution inom Svenska kyrkan. Eftersom Svenska kyrkan bestämt sig för att rymma olika teologiska synsätt på äktenskapet så kan inte prästens uttalanden i hbtq-frågor ”strida mot Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära eller innebära att NN har brutit i solidaritet med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Inte heller kan NN:s uttalanden anses innebära att NN har brutit mot vigningslöftet att följa Svenska kyrkans ordning”. Överklagandenämnden påpekar också att under den mer än halvsekelånga tid som frågan om homosexualitet diskuterats inom Svenska kyrkan har EFS-prästens hållning varit den dominerande, även om den inte är det längre.

Överklagandenämndens ordförande Johan Munck är en av Sveriges främsta jurister. Han har tidigare varit justitieråd och ordförande i Högsta domstolen. ”I det här fallet är Bibeln den viktigaste rättskällan och överställd de kyrkomöten som det har hänvisats till”, sade han till SVT Norrbotten.

Alla dokument i ”avkragningsfrågorna” liksom mycket annat finns att läsa hos Kyrklig dokumentation: <https://kyrkligdokumentation.nu/> . Där finns också professor Oloph Bexells översikt över Svenska kyrkan under 1900-talet: <https://kyrkligdokumentation.nu/wp-content/uploads/2019/10/bexell2.pdf>.

Storpastorat och prästbrist

Det finns som sagt ett antal biskopar som efter sin pensionering drabbats av klarsynthet. En av dem är Carl Axel Aurelius, biskop i Göteborg 2003–2011. Han skrev i SPT 24/2015:

Om kyrkan förr trädde fram som församlingar och stift, så framträder hon nu som nationell nivå och storpastorat (top down i stället för bottom up) med påföljd att:

- makten centraliseras,
- storpastoratets församlingar riskerar att omyndigförklaras och osynliggöras,
- tillsynslinjen hotar att brytas upp, när kontrakt och prostar förlorar i betydelse,
- biskopens ansvar tenderar att förskjutas från vakandet över läran, över förkunnelsen och sakramentsförvaltningen, till det rent ceremoniella,
- skillnader i församlingslivet framstår enbart som ett problem, inte i någon mening som en rikedom, en mångfald som svarar mot olika lokala förutsättningar, traditioner och behov.

Han syftar på den våg av sammanslagningar som går fram över Svenska kyrkan. Motivet för att bilda de nya storpastoraten sägs vara ekonomiskt. Vidare är det svårt att i mindre församlingar få fram tillräckligt antal ledamöter för att fylla platserna i kyrkoråd och församlingråd. Genom att slå ihop församlingar kan man också komma runt Kyrkoordningens krav att det i varje församling alla söndagar och kyrkliga helgdagar ska firas minst en huvudgudstjänst.

Vad gäller gudstjänstlivet, så är det i stor utsträckning pensionerade präster som gör att det fungerar. Det är ont om präster. Nyrekryteringen är svag. Många vill ha en specialtjänst där de är lediga på söndagarna. Även präster i församlingstjänst blir experter på att tänja gränserna för ledigheter.

Många präster bor miltals från sina församlingar och besöker dem så lite som möjligt. Nästan alla prästgårdar och tjänstebostäder är avvecklade. Att studera bostadsadresserna i Svenska kyrkans matrikel är skrämmande läsning. Man lägger bland annat märke till att många av prästerna i Skåne bor i Lund eller Malmö. Landsbygdspastorat i Mellansverige kan ha sina präster boende i Uppsala eller Stockholm.

I Svenska kyrkan finns numera två sorters präster, dels de som går i kyrkan när de ”jobbar” och har betalt för det, dels de som går i kyrkan även när de är lediga. Det är skillnad på att jobba som präst och att vara präst.

Under radarn

Om Harald Hallén och Arthur Engberg i dag skulle ha blickat ut över Svenska kyrkan skulle de känt sig belåtna. Ungkyrkligheten och Billings biskopsmotion 1929 hade krossats med lagen om kyrkofullmäktige 1930. Därefter hade det, trots hög-, låg- och gammalkyrkliga snubbeltrådar, varit ett triumftåg för den socialdemokratiska kyrkan. Den klassiskt bildade ecklesiastikministern Engberg kunde luta sig tillbaka och ägna sig åt psalmboksarbetet, medan prostens Hallén i Arvika på nätterna spelade bräde med sin adjunkt.

Visserligen hade ett antal exegeter och Lutherforskare gett ut *En bok om kyrkan* (1942) där de lanserade en annan kyrkouppfattning än den socialdemokratiska. Därmed hade den liberalteologiska dominansen brutits under några decennier. Dessutom hade obstinata Göteborgsbiskopar som Bo Giertz och Bertil Gärtner obstruerat ända in på 1990-talet. Men till sist hade ordningen blivit återställd med politiskt följsamma biskopar i alla stift.

Visserligen skulle Hallén och Engberg, liksom före statsministern Göran Persson, ha ogillat att kyrkan ”skilts från staten”. Men när de blivit varse hur den politiska kontrollen ner i minsta enhet kunnat öka i stället för minska skulle de förnöjt konstaterat att Svenska kyrkan vilade i goda händer med galjonsfigurer som Hammar, Wejryd och Jackelén. Summus episcopus fanns numera tryggt förankrad på Sveavägen 68.

Men Hallén och Engberg skulle ha missat den inneboende kraften i Guds ord och dess förmåga att väcka människor till tro. De skulle inte ha observerat att det fortfarande finns levande menigheter med gudstjänster, bönegrupper och bibelstudier. Det finns andligt liv som gömmer sig under den politiska radarn. Där samlas de som visserligen inte har så stor röststyrka i de riggade valen men som i stället röstar med fötterna.

Svenska kyrkan upplever just nu en sållningstid. På många sätt är den andligt rik. Men tills vidare växer ogräset tillsammans med vetet (Matt. 13:24–30).